

Valér Éva

A JÁSZSÁG TELEPÜLÉSÁLLOMÁNYA, VÁLTOZÁSAI ÉS FEJLŐDÉSI TENDENCIÁI

1. Bevezető

Az Országos Távlati Kutatási Alap támogatásával (1401-es nyilvántartási számmal) 1991-1994 között kutatás folyik »A településrendszer funkcionális és minőségi struktúrájának alakulása« címmel. A kutatás nem előzmények nélküli. Az 1981-1985 között folytatott »A települések fejlődésének irányítását megalapozó kutatások« c. OKKFT programban sor került egy kétdimenziós: társadalmi funkcionális településtipológia kidolgozására, valamint annak alapján, hogy a települések mely típusba tartoztak 1970-ben és 1980-ban, meghatározásra kerültek a hetvenes években bejárt települési életutak.

Az 1986-1991 között folytatott »A terület- és településfejlődés társadalmi-gazdasági folyamatai Magyarországon« c. OKKFT program keretében továbbfejlesztésre került a településtipológia. Ennek lényege az volt, hogy a kétdimenziós tipológia három dimenziós: társadalmi-funkcionális-művi-környezeti tipológiává bővült, tehát típusalkotó tényezővé vált a településnek, mint társadalmi részrendszernek mindhárom, egymással összefüggő, de egyben elkülönülő alrendszere. A települési életutak azonban - újabb teljeskörű adatbázis hiányában - még mindig csak az 1970-1980 közötti változásokat írhatták le.

A jelenleg OTKA támogatással folyó kutatás alapvető célja az 1990-es népszámlálási adatok felhasználásával meghatározni a települések 1990-es társadalmi-funkcionális-művi környezeti típusait, és a települési életutakat továbbvezetni 1990-ig. Így most már 20 éves életutakkal jellemezhetők a településrendszerben végbement változások. A kutatásnak ez a része elkészült. (A településrendszer egészében végbement funkcionális és minőségi változások elemzésére és következtetések levonására 1994 végéig kerül sor.)

A településtípusok és települési életutak ismerete igen sokrétűen hasznosítható. Felhasználható a tartósan fejlődő vagy tartósan hanyatló települések, térségek kiválasztására - erre került sor 1992-ben az Országos Területrendezési Konceptióban - de jellemezhető velük az ország bármely településkategóriája - pl. városok, üdülőtelepülések, aprófalvak - vagy bármely térsége, ez készült 1992-ben az Alföld Projekt számára.

Jelen tanulmány - a Szerkesztőség megkeresése nyomán - a Jászság településállományának változásait és fejlődési tendenciáit kívánja bemutatni az ország egészével összevetve. Természetesen csak az 1970-1990 közötti változásokkal foglalkozik, az azóta bekövetkezettekkel nem. A vizsgálatba vont jászsági települések a következők:

1. Alattyán	10. Jászfelsőszentgyörgy
2. Jánoshida	11. Jászfényszaru
3. Jászsalsószentgyörgy	12. Jászivány
4. Jászapáti	13. Jászfákóhalma
5. Jászágó	14. Jászkisér
6. Jászárokszállás	15. Jászladány
7. Jászberény	16. Jászszentandrás
8. Jászboldogháza	17. Jásztelek
9. Jászdózsza	18. Pusztamonostor.

2. A járszági települések fő jellemzői az ország egészével összevetve

2.1. Társadalmi típusok

A társadalom összevont jellemzésére 4 típus került kialakításra a népességszám-változás iránya és mértéke, a korstruktúra, a szellemi potenciál és a lakásberuházás intenzitása alapján:

1. **Bővülő** társadalmúak a települések, ha
  - a népesség száma növekszik és
  - a korstruktúra fiatalos, e mellett
  - magas a szellemi potenciál és
  - intenzív a lakásberuházási tevékenység.
4. **Hanyatló** társadalmúak a települések, ha
  - a népesség száma csökken, és
  - a korstruktúra elöregedő, valamint
  - alacsony a szellemi potenciál, és
  - kevés, vagy hiányzik a lakásberuházás.

Számos olyan települése van az országnak, ahol a társadalmi folyamatok nem ilyen egyértelműen pozitívak vagy negatívak. Közöttük 2 átmeneti típus került kialakításra.

2. **Stabil** a társadalom akkor, ha
  - csökkenő népességszám mellett is fiatalos a korstruktúra, magas a szellemi potenciál és intenzív a lakásberuházás, vagy ha
  - növekvő népességszám mellett a másik három tényező alapján sem bővülőnek, sem hanyatlónak nem minősíthető.
3. **Labilis** a társadalom, akkor, ha
  - növekvő népességszám mellett is a hanyatlás jeleit mutatja: korstruktúrája elöregedő, alacsony a szellemi potenciál és a lakásberuházás, vagy ha
  - csökkenő népességszám mellett a másik három tényező alapján nem hanyatló ugyan, de nem is stabil.

Az ország és a Járszág településeinek a 4 társadalmi típus közötti megoszlását az 1. sz. táblázat tartalmazza. A társadalom összevont jellemzőit tekintve viszonylag kicsi az ország egész településrendszere és a Járszág közötti különbség: a települések többsége labilis társadalmú. A társadalmi labilitás a Járszágban a jelentős, de nem szélsőségesen nagy mértékű népességszám csökkenésben és a mérsékelt elöregedésben nyilvánult meg a helyenként egyértelműen magas szellemi potenciál, és az általában közepes, néhány településben intenzív lakásberuházási tevékenység ellenére. Ezek tartós társadalmi jellemzőnek tekinthetők 1970 óta.

2.2. Funkcionális típusok

A települési funkcióknak 5 összevont típusa került kialakításra az ellátásban, igazgatásban és a termelő funkcióban betöltött hely alapján, de figyelembe véve az esetleges speciális (*idegenforgalmi, kutatási*) funkciót is.

1. **Városi funkciójú** a település akkor, ha
  - az ellátási funkció tekintetében városi funkciókat teljeskörűen vagy részlegesen betölt, és

- magasabb szintű igazgatási funkciókat is legalább részlegesen betölt, e mellett
  - termelési funkciója differenciált (van ipara, esetleg speciális funkciója is).
2. **Város és falu közti átmeneti** a település akkor, ha vagy csak az ellátási, vagy csak az igazgatási funkció terén tölt be legalább részlegesen magasabb szintű - helyi szinten túlnyúló - funkciókat és termelési funkciója nem kizárólag agrárjellegű.
  3. **Funkciógazdag falu** a település, ha benne teljeskörű alsófokú ellátó hálózat működik, van igazgatási funkciója, termelési funkciója pedig nem kizárólag agrárjellegű. Ezek közül néhányban 1-1 városi jellegű intézmény is működik.
  4. **Funkcióhiányos falunak** tekinthetők mindazok a települések, ahol az alsófokú ellátási és igazgatási intézményeknek nem működik teljes skálája, de azok nem is hiányoznak teljes mértékben, vagy ahol valamely intézmény hiányzik ugyan, de van ipar vagy speciális funkció.
  5. **Funkciószegény falunak** azok a települések minősíthetők, amelyek termelési funkciójuk kizárólagosan agrár jellege mellett szinte teljesen nélkülözik az alsófokú ellátási és igazgatási intézményeket *(1970-ben és 1980-ban a boltoktól kivül vagy csak helyi tanács, vagy csak alsótagozatos iskola működött bennük, 1990-ben pedig a polgármesteri hivatal nélküli önkormányzaton kívül csak bolt, vagy vendéglátóhely - esetleg az sem).*

Az ország és a Jászság településeinek az 5 funkcionális típus közötti megoszlását a 2. sz. táblázat szemlélteti. A különbség a teljes településállomány és a Jászság településállománya között igen nagy, aminek oka elsősorban az eltérő település nagyságban keresendő. Míg országosan a településállománynak közel fele - 1970-ben 46,7 %-a, 1980-ban 50,5 %-a, 1990-ben már 54,3 %-a - 1000 lakos alatti aprófalú és további több mint egyötöde 1-2000 lakosú kistalu, a Jászságban aprófalú alig van, és bár a kistalvak aránya nő, és ma már nagyobb mint országosan, jellegzetesnek a 2-5000 lakosú nagyfalú tekinthető, és messze országos átlag feletti az 5-8000 fős nagy-, illetőleg a 8000 fő feletti óriásfalvak *(egyre inkább városok)* aránya is.

Funkcióhiányosság - elsősorban az ipari termelési funkció, de néhány intézmény hiánya is - már 1970-ben is az apró- és kistalvakat jellemezte, a hetvenes-nyolcvanas évek intézményösszevonási kampányai pedig éppen ezeket, a már amúgy is funkcióhiányos településeket tették funkciószegénné *(az ország egészét tekintve)* és ezt kevésbé ellensúlyozta a falusi ipar terjedése. A Jászságra - tekintettel a kis- és aprófalvak kis számára - sem a funkcióhiányosság, sem a funkciószegénység nem volt és nem is lett jellemző az elmúlt 20 évben, az ipari termelési funkcióval való gazdagodás viszont igen. A magasabb szintű intézmények koncentrációja azonban - amely országosan drasztikusan csökkentette a város és falu közti átmeneti települések számát, de a városi funkciójukat is - még jobban érintette a Jászságot, mint az ország más területeit *(AFÉSZ-ek összevonása, szakorvosi rendelők megszüntetése stb.)*.

Ezek a folyamatok eredményezték azt, hogy míg 1970-ben a Jászságra város és falu közti átmeneti települések mellett a funkcióhiányos - ipar nélküli teljes intézményhálózatú - falvak voltak jellemzőek, 1990-re a funkciógazdag falvak kerültek abszolút többségbe. Az is figyelemre méltó, hogy míg országosan csökkent, a Jászságban nőtt a teljes városi funkcióval rendelkező települések száma.

2.3. Művi-környezeti típusok

A művi környezet összevont jellemzésére 4 típus került kialakításra a lakásállomány minőségét és az alsófokú intézményellátás színvonalát fejlettségi, a közműellátottságot és a beépítés jellegét pedig urbanizáltsági jellemzőnek tekintve.

1. *Fejlett városias*, művi környezet:

- a lakásállomány korszerű;
- az alsófokú intézményellátás magasan átlag feletti, vagy átlag feletti;
- viszonylag magas színvonalú a vezetékes vízellátás és létezik közcsatornahálózat, valamint
- a beépítettség városias (magas az emeletes lakóépületek aránya);

2. *Fejlett falusias* művi környezet

- a lakásállomány korszerű és
- az alsófokú intézményellátás legalább átlag feletti, de
- nem áll fenn egyidejűleg a közművesítettség és a beépítettség városias jellege;

3. *Fejletlen városias* művi környezet

- a közüzemi vízellátás viszonylag magas színvonalú és van közcsatornahálózat
- a beépítettség városias jellegű, de
- nem áll fenn egyidejűleg a lakásállomány korszerűsége és az intézményellátottság átlag feletti színvonala;

4. *Fejletlen falusias* művi környezet

- nem áll fenn egyidejűleg sem a városias közművesítettség és beépítettség
- sem a lakásállomány korszerűsége és az intézményellátottság átlag feletti színvonala.

Az ország településállományának és a 18 járszági településnek a művi környezeti típusok közötti megoszlását a 3. sz. táblázat mutatja. Az ország egész település-rendszere és a Járszág között a legnagyobb különbség nem abban figyelhető meg, hogy a Járszágban tartósan nincs városias művi környezetű település - hiszen azok száma országosan is csekély - nem is abban, hogy lényegesen eltérne a fejlett és a fejletlen művi környezetű települések egymás közti aránya, hanem a változás ütemében. Míg 1970-ben a járszági településeknek 11 %-a volt fejlett művi környezetű az országos 24 %-kal szemben, 1980-ra a Járszág majdnem felzárkózott az országoshoz, 1990-re pedig a Járszág településeinek egyharmada vált fejlett falusias művi környezetűvé és kevesebb maradt fejletlen mint országosan. Ez részben az általánosan jellemző népességszám csökkenés hatása, amely automatikusan javította az intézményellátottság mutatóit, de főképpen a nagyarányú lakásépítés és bővítés, korszerűsítés eredménye, amely a járszági településekben - mint a biztos és nem alacsony jövedelmek legfőbb felhasználási lehetősége - az elmúlt 20 évben megvalósult.

3. A Járszág összevont településtípusai az ország egészével összevetve

A 4 társadalmi, 5 funkcionális és 4 művi környezeti típus együttes figyelembevételével elvileg 80 településtípus lehetséges. *Ténylegesen országosan 1970-ben 48, 1980-ban 53, 1990-ben ismét 48 településtípus létezett.* Ezek jelentős része csak igen kevés települést tartalmazott, egyedinek volt tekinthető. Jellegetesnek azok a típu-

sok tekinthetők, melyekbe legalább a településállomány 1 %-a (*minimum 31 település*) tartozik. Ilyen mindhárom vizsgált évben 15 volt az ország-ban, amelyek együtt a településállománynak több mint 90 %-át tartalmazták.

1970-ben a Jászság települései 5 településtípusba tartoztak, és ezek egyike sem volt egyedi.

A Jászság legjellegzetesebb településtípusa - 8 településsel, a települések 44,4 %-ával - a labilis társadalmú város-falu közti átmeneti település volt fejletlen falusias művi környezettel. Ez országosan is jellegzetes típus volt, összesen 300 település tartozott ide, a teljes településállomány 9,77 %-a.

Ugyancsak jellegzetes településtípus volt a labilis társadalmú funkcióhiányos falvaké fejletlen falusias művi környezettel, amelybe 4 település, a jászsági települések 22,2 %-a tartozott. Országosan ez sokkal nagyobb elemszámú, jellegzetes típus volt összesen 947 településsel, a településállomány 30,84 %-ával.

Ugyanezen társadalmi-funkcionális településtípus fejlett falusias művi környezetű változata korántsem volt ennyire jellemző, mindössze 2 település tartozott ebbe a típusba. Országosan ez is jellegzetes típus volt, de a fejletlen falusias művi környezetű településeknek nem egynegyedével - mint a Jászságban - hanem egyharmadával (10,03 %).

További 2 jászsági település tartozott a labilis társadalmú funkciógazdag falvak fejletlen falusias művi környezetű típusába, tehát 11,1 %, míg országosan ez ennél kisebb jelentőségű típus volt (*a településállomány 3,51 %-ával*).

És végül - de nem utolsó sorban - már 1970-ben is két városi funkciójú település volt a Jászságban (*Jászberény mellett Jászárokszállás*), igaz, hogy társadalmuk labilis, művi-környezetük pedig fejletlen falusias volt. Országosan összesen 42 ilyen település volt (1,36 %) és ezen kívül csak ugyanezen típus fejlett falusias művi környezetű változata volt jellegzetes típusnak tekinthető.

1980-ra nemcsak országosan, de a Jászságban is jelentős differenciálódás következett be a települési funkciók és a művi környezet terén (*társadalmilag alig*). **1980-ban a Jászság 18 települése 8 típusba tartozott, ebből négy volt egyedi.**

Az egyik legjellegzetesebb településtípussá - főként városi funkciók megszűnése miatti funkcionális szegényedéssel - a labilis társadalmú funkciógazdag falvak fejletlen falusias művi környezetű típusa vált 5 településsel (27,77 %). Országosan ez sokkal kisebb jelentőségű típus volt, mindössze a településállomány 5,24 %-át tartalmazta.

Négyről ötre nőtt a labilis társadalmú funkcióhiányos falvak fejletlen falusias művi környezetű típusába tartozó települések száma. Az ötből négy 1970-ben is ide tartozott, egy település pedig művi környezetének relatív romlása miatt került ide. A jászsági növekedéssel szemben országosan 24,04 %-ra csökkent az e típusba tartozott települések aránya: az ország más területeit erősebben érintették a hetvenes évek alsó fokú intézménykoncentrációs folyamatai, mint a Jászságot.

A 8 labilis társadalmú város-falu közti átmeneti településből fejletlen falusias művi környezettel mindössze kettő maradt meg ilyennek. Országosan valamivel kevesebb mint felére csökkent az e típusba tartozott települések aránya, itt egy-negyedére, a magasabb szintű intézmények koncentrációja tehát az országosat meghaladó mértékű volt. A nyolcból 1 fejlett művi környezetűvé vált.

1980-ra két településsel megjelent a labilis társadalmú funkciógazdag falvak fejlett falusias művi környezetű típusa az egyik településben a művi környezet relatív fejletté válása, a másikban funkcionális szegényedés következtében.

A két korábban egyaránt labilis társadalmú városi funkciójú és fejletlen falusias művi környezetű településből Jászárokszállás ilyen maradt, Jászberény azonban stabil társadalmúvá vált. A hetvenes években országosan jellemző volt a városi

funkciójú települések társadalmi stabilizálódása, a stabil társadalmuaké 47-ről 57-re, a bővülő társadalmuaké 49-ről 61-re nőtt.

A településeket viszonylag nagy népességszámuk óvta meg intézményeik elvesztésétől, de nem kerülhette el ezt a térség egyetlen aprófaluja: Jászvány 1980-ra funkciószegény faluvá vált, bár még megmaradt társadalmának labilis jellege és művi környezetének viszonylagos fejlettsége. Országosan nem ez volt a jellemző, hanem az, hogy csökkent az ilyen települések száma.

1990-ben a jászsági 18 település hét településtípusba tartozott, ezek közül 3 volt egyedi. A változások a nyolcvanas években is főleg a települési funkciók és a művi környezet terén következtek be. Az általánosan jellemző társadalmi labilitás alig változott, illetőleg az országos tendenciával megegyezően a társadalmi stabilizálódás csökkent, a hanyatlás fokozódott.

A Jászság legjellemzőbb településtípusává a labilis társadalmú funkciógazdag, fejletlen falusias művi környezetű települések típusa vált 6 településsel, és ezek közül csak 1 volt 1980-ban is ilyen. Ez a 6 település a jászságiak 33,3 %-a, míg országosan ez a típus a településállománynak csak 8,11 %-át tartalmazza. Főként funkcionális változások eredményeként változott meg e térségben ez a típus: korábbi átmeneti és funkciószegény falvak váltak funkciógazdaggá miközben a korábbi funkciógazdag falvak művi környezetük relatív fejletté válása hatására kerültek más típusba.

Ennek a művi környezeti fejlődésnek az eredményeként vált a második legjellemzőbb jászsági településtípussá a labilis társadalmú funkciógazdag falvak fejlett falusias művi környezetű változata 4 településsel (22,2 %). Országosan csak a településállomány 5,18 %-a tartozott ebbe a típusba.

Jelentős típusná vált a Jászságban a labilis társadalmú városi funkciójú településeké fejletlen falusias művi környezettel, mivel Jászberény és Jászárokszállás mellett Jászapáti is városi funkciójává fejlődött, Jászberény viszont veszített társadalmi stabilitásából. A Jászság városodottsága - mint általában az Alföldé - sokkal nagyobb mértékű az országosnál a városi funkciójú települések aránya 16,7 % az 5 %-os országos aránnyal szemben.

Az 1970-ben még legnagyobb számú típusból, a labilis társadalmú város-falu közti átmeneti településekből fejletlen falusias művi környezettel 1990-re csak 1 maradt (5,5 %), országosan még ennyi sem (1,2 %). Szinte mindegyikük elveszítette korábbi városi jellegű intézményeit.

Hasonlóképpen »elfogyott« a Jászság 1970-es második legnagyobb típusa, csak 1 település maradt labilis társadalmú funkcióhiányos falu fejletlen falusias művi környezettel. Országosan ez még ma is igen jelentős típus, amelybe 685 település, a településállomány 22,3 %-a tartozik. A Jászságban a művi környezet relatív fejletté válása és a funkcionális gazdagodás egyaránt hozzájárult ehhez a csökkenéshez, tehát az országosan inkább negatív folyamatokkal (*funkcióvesztés*) szemben pozitív folyamatok hatásaként.

Két település tartozik a labilis társadalmú funkcióhiányos falvak fejlett falusias művi környezetű típusába - éppen úgy mint 1980-ban, de nem ugyanazok, hanem korábban fejletlen művi környezetűek. Tehát szintén pozitív változások termékei. Országosan közel ugyanilyen arányt képvisel ez a típus.

A Jászság egyetlen aprófaluja azonban tovább szegényedett a nyolcvanas években. A hetvenes évekbeli funkcionális elszegényedés miatt társadalmá hanyatlóvá, művi környezete relatív fejletlenné vált. A Jászságban csak 1 ilyen település van, országosan 243 db (7,9 %).

4. A jázsági települések életútja 1970-től 1980-on át 1990-ig az ország egészével összevetve

Országosan az 1970-es 48 településtípusból 315 féle változás, települési életút eredményeként alakult ki az 1980-as 53 típus, majd a nyolcvanas években 320 féle települési életút bejárásával jött létre az 1990-es 48 típus. 1970-től az 1980-as állapoton át 1990-ig figyelve a változásokat, az ország 3070 települése 842 féle életutat jár be. Ezek közül 29 tartalmazott legalább fele annyi települést mint egy-egy jellegzetes településtípus (*tehát legalább 16-ot*), amelyek a településállomány 44 %-át tartalmazták.

A Jázság 18 települése 1970-től 1980-on át 1990-ig 15 féle húsz éves életutat járt be, tehát a térségen belüli települések fejlődése (változása) egymástól általában eltérő volt. Mindössze egy olyan változási út volt, amely 3 településre, és egy olyan, amely 2 településre volt jellemző. Ugyanakkor a jázsági 15 féle települési életútból hét országosan jellegzetesnek volt minősíthető, tehát ezek a változási pályák közel annyira voltak tipikusak (illetve egyediek) mint országosan.

A települési életutak igen sokféle szempont szerint csoportosíthatók. 1992-ben (elsőként) a VÁTI-ban készített Országos Területrendezési Kon koncepció számára olyan csoportosítás készült, amely a változás irányából indult ki. Itt most ez képezi a jázsági települések változásának bemutatását, ez az az országos jellemzés, melyhez viszonyítva a Jázság sajátosságai meghatározásra kerülnek.

Relatív változatlanságot kifejező életutak

Ezek azért tekintendők »relatív« változatlanoknak, mert maga a típusalkotás eleve tartalmazott változásokat azért, hogy a mindenkori országos átlagokat tartotta viszonyítási alapnak. Ilyen relatív változatlan életutú település kettő volt a Jázságban:

Jászárokszállás, amely mind a három vizsgált évben labilis társadalmú városi funkciójú település volt fejletlen falusias művi környezettel. Ez országosan nem volt jellegzetes típus.

Jászfelsőszentgyörgy, amely mindhárom évben labilis társadalmú funkcióhiányos falu volt fejletlen falusias művi környezettel. Országosan ebbe az életútba 187 település tartozott, ez volt a hazai településrendszer legnagyobb elemszáma, tehát legjellemzőbb életútja.

Egyértelmű fejlődést kifejező életutak

Országosan is és a Jázságban is megfigyelhető, hogy egyidejűleg a három településalkotó alrendszerből csak egy változott, különösen a pozitív irányú változások, az egyértelmű fejlődés az, amely nem jelentkezett egyszerre több területen. Egyértelmű fejlődés a Jázság 18 települése közül 5-re volt jellemző az elmúlt 20 évben, különösen annak második felében.

Jászapáti: az 1970-ben is és 1980-ban is labilis társadalmú város-falu közti átmeneti település a nyolcvanas években vált városi funkciójává, de ez nem járt együtt falusias művi környezete fejletté válásával, és nem eredményezte társadalmi stabilizálódását. Országosan ez nem volt jellegzetes települési életút.

Jászdózsa: ez az 1970-ben is és 1980-ban is labilis társadalmú, fejletlen falusias művi környezetű funkciógazdag falu a nyolcvanas években fejlett falusias művi

környezetűvé vált. Az ilyen fejlődés - ha nem is nagy számban - de jellemző volt az Alföldre a nyolcvanas években, országosan 16 település tartozott ebbe a típusba.

Jászágó és Jásztelek fejlődése hasonló volt Jászdózsához. 1970-ben és 1980-ban mindkettő labilis társadalmú funkcióhiányos falu volt fejletlen falusias művi környezettel, 1990-re mindkettőjük művi környezete relatív fejletté vált. Ez a fejlődés országosan is jellemző volt, összesen 141 labilis társadalmú funkcióhiányos falu vált fejletlenből fejlett művi környezetűvé a nyolcvanas években, ezzel ez az életút a harmadik legnagyobb volt a jellegzetes életutak között.

Alattyanban az előzőektől eltérően funkcionális változás ment végbe. Az 1970-ben és 1980-ban is labilis társadalmú fejletlen falusias művi környezetű funkcióhiányos falu 1990-re funkciógazdag faluvá vált, mint országosan (*főleg az Alföldön*) összesen 23 település.

Funkcionális szegényedést, illetve hanyatlást kifejező életutak

Az egyértelmű fejlődéssel ellentétben az egyértelmű hanyatlás nem ritkán egyszerre több településalkotó elemet is érintett országosan is és a Jászságban is. De míg az egyértelmű fejlődés elsősorban a nyolcvanas években következett be, az egyértelmű hanyatlás főleg ezt megelőzően. Ezek a kedvezőtlen folyamatok azonban a Jászságot kevésbé érintették mint az ország más területeit. Összesen 3 településben következett be egyértelmű hanyatlás.¹

Jászladányban, amely 1970-ben is és 1980-ban is labilis társadalmú város és falu közti átmeneti település volt fejletlen falusias művi környezettel, és csak a nyolcvanas években vált városi funkció nélküli funkciógazdag faluvá.

*Jászfényszaru*ban ugyanez a folyamat már a hetvenes években bekövetkezett, az tehát csak 1970-ben volt labilis társadalmú város-falu közti átmeneti település fejletlen falusias művi környezettel, 1980-ban és 1990-ben már ugyanilyen társadalmú és művi környezetű funkciógazdag falu.

Mindkét települési életút országosan is jellegzetesnek volt tekinthető, a Jászladányhoz hasonló funkcióvesztés 27 települést, a Jászfényszaruéhoz hasonló 18 települést jellemzett az ország különböző területein.

Jásziványban az egyértelmű hanyatlás mindkét évtizedben bekövetkezett. A hetvenes években funkcióhiányos faluból funkciószegénnyé vált, de még megőrizte társadalma labilis jellegét és művi környezete relatív fejlettségét, a nyolcvanas években azonban bekövetkezett a társadalmi és művi környezeti hanyatlás is, hanyatló társadalmú, fejletlen falusias művi környezetű funkciószegény faluvá vált. Az ilyen folyamatos és mindenre kiterjedő hanyatlás azonban országosan nem volt jellemző (*annak ellenére, hogy az aprófalvak hanyatlása általános volt*).

¹ Jászfényszaru és Jászladány esetében arról van szó, hogy megszűnt a küzponti funkcióknak az a minimuma, aminek alapján korábban város-falu közötti átmeneti településnek voltak tekinthetők. Ez a minimum ellátási intézmények esetében 5 féleből - kórház, szakrendelő, középiskola, országos átlag feletti bolti és vendéglátó terület - legalább 3-nak a megléte, igazgatási intézmények esetében 3 féleből - magasabb szintű tanács, iparvállalti vagy ÁFÉSZ központ - legalább kettőé. Mindkét esetben éppen a nyolcvanas években szűnt meg az ÁFÉSZ központ.

Ellentmondásos változást kifejező életutak

Számos településben a hetvenes évekbeli fejlődést vagy hanyatlást azzal el- lenkező változás követte a nyolcvanas években, és az is előfordult - habár viszonylag ritkán - hogy két településalkotó alrendszer egyidejű, de ellentétes irányú változása következett be. Az ilyen életutakat nem tekinthetjük sem egyértelműen fejlődőnek, sem egyértelműen hanyatlónak, ezek ellentmondásos változást kifejező életutak. A Jászság 18 településéből 6-ra volt jellemző az elmúlt 20 évben az ellentmondásos változás.

Jászberény társadalmá a hetvenes években labilisból stabilá változott, a nyolcvanas években azonban - népességszámának csökkenése miatt - újra labilissá vált, miközben városi funkciója és művi környezetének fejletlen falusias jellege nem változott. Az ilyen életút országosan nem volt jellemző (*bár a társadalmi stabilizálódást követő ismételt labilissá válás igen*).

Jászkisér 1970-ben labilis társadalmú város-falu közti átmeneti település volt fejletlen falusias művi környezettel. 1980-ra egyes városi funkciói elvesztése mellett művi környezete javult, labilis társadalmú funkciógazdag faluvá vált fejlett falusias művi környezettel. A nyolcvanas években azonban ugyanezen folyamatok fordítottja következett be, a település ismét város és falu közti átmeneti településsé vált, de az átlagosnál lassúbb fejlődés miatt elvesztette művi környezete relatív fejlettségét. Országosan ez az életút sem volt jellemző. (*És igen ritka volt, hogy mindkét évtizedben két településalkotó alrendszerben következett be változás*).

Jánoshida, Jászszentandrás és Jászárkóhalma sorsa hasonlóan alakult. 1970-ben mindhárom település labilis társadalmú város-falu közti átmeneti település volt fejletlen falusias művi környezettel. 1980-ra mindháromban megszűnt valamilyen városi funkció, funkciógazdag faluvá váltak társadalmuk jellegének és művi környezetüknek relatív változatlansága mellett. A nyolcvanas években pedig mindhárom település művi környezete fejlett falusiassá vált, miközben a társadalom és a települési funkciók struktúrája nem változott. Ez országosan - pontosabban az Alföldön - jellegzetes életút, összesen 19 településre jellemző.

Jászsalsószentgyörgyön az előző 3 településsel ellentétben a hetvenes években következett be fejlődés, és a nyolcvanas években hanyatlás. Az 1970-ben labilis társadalmú város-falu közötti átmeneti település fejletlen falusias művi környezettel, 1980-ig meg tudta őrizni városi funkcióit, és művi környezete relatív fejletté vált. 1990-re viszont bekövetkezett a funkcionális szegényedés, és a művi környezet újra elvesztette relatív fejlettségét, a település ma labilis társadalmú funkciógazdag falu fejletlen falusias művi környezettel. Országosan ez az életút nem jellemző.

Jászboldogházán társadalmi és funkcionális változások nem történtek, a település tartósan labilis társadalmú funkciógazdag falu. Művi környezete azonban a hetvenes években fejletlenből fejlett falusiassá vált, majd a nyolcvanas években újra elvesztette relatív fejlettségét. Ez sem tekinthető jellegzetes életútnak országosan.

Pusztamonostor 1970-ben labilis társadalmú funkcióhiányos falu volt fejlett falusias művi környezettel. 1980-ra művi környezete elvesztette relatív fejlettségét, 1990-re azonban funkcionális gazdagodás következett be, a település funkciógazdag faluvá vált (*anélkül, hogy visszanyerter volna művi környezete relatív fejlettségét*). Országosan ez az életút sem volt jellemző.

Országosan 446 település tartozott relatív változatlanságot kifejező életútba, a településállomány 14,5 %-a, a Jászságban kettő, ez valamivel kevesebb, 11,1 %. Az egyértelmű fejlődés a teljes településrendszerben 528 települést jellemzett, az összes település 17,2 %-át. A Jászságra az országosnál sokkal nagyobb mértékben volt jellemző az egyértelmű fejlődés, az ilyen életutat kifejező 5 település a jászsági települések 27,8 %-át tette ki. Ugyanakkor az egyértelmű hanyatlás - amely az országosan 828 településre, a településállomány 27,0 %-ára volt jellemző - a Jászságban csak a települések 16,7 %-át érintette. *(Ez mindenképp előtt a település-nagysággal kapcsolatos: országosan az egyértelmű hanyatlás főleg apró-falvakban következett be, a Jászság azonban nagy- és középfalvas térség.)* Az ellentmondásos fejlődésű települési életutakban viszonylag kicsi volt az ország egésze és a Jászság különbsége, országosan a települések 41,3 %-ára, a Jászságban 44,4 %-ára volt jellemző az elmúlt 20 évben az ellentmondásos fejlődés. E téren abban mutatkozott meg a Jászság sajátossága, hogy itt inkább a hetvenes évekbeli hanyatlást követte a nyolcvanas években fejlődés *(funkcionálisan és a művi környezetben)*, míg országosan gyakoribb volt az egyik településalkotó alrendszer fejlődése mellett a másik hanyatlása, majd a következő évtizedben ugyanezeknek az ellenkezője. Összességében megállapítható, hogy a Jászság településállománya funkcionálisan gazdagabb és dinamikusabban fejlődő volt az elmúlt 20 évben mint a településrendszer egésze.

1. TÁRSADALMI TÍPUSOK

ORSZÁG						
	1970		1980		1990	
	db	%	db	%	db	%
1. Bővülő	69	2,2	87	2,8	104	3,4
2. Stabil	419	13,6	332	10,8	345	11,2
3. Labilis	2511	81,8	2424	79,0	2224	72,4
4. Hanyatló	71	2,4	227	7,4	397	13,0
Összesen	3070	100,0	3070	100,0	3070	100,0
JÁSZSÁG						
1. Bővülő	-	-	-	-	-	-
2. Stabil	-	-	1	5,6	-	-
3. Labilis	18	100,0	17	94,4	17	94,4
4. Hanyatló	-	-	-	-	1	5,6
Összesen	18	100,0	18	100,0	18	100,0

2. FUNKCIONÁLIS TÍPUSOK

ORSZÁG						
	1970		1980		1990	
	db	%	db	%	db	%
1. Városi funkciójú	183	6,0	171	5,6	155	5,0
2. Város-falu közti átm.	497	16,2	286	9,3	107	3,5
3. Funkciógazdag falu	185	6,0	241	7,9	536	17,5
4. Funkcióhiányos falu	1475	48,0	1286	41,9	1405	45,8
5. Funkciószegény falu	730	23,8	1086	35,3	867	28,2
Összesen	3070	100,0	3070	100,0	3070	100,0
JÁSZSÁG						
1. Városi funkciójú	2	11,1	2	11,1	3	16,7
2. Város-falu közti átm.	8	44,4	3	16,7	1	5,6
3. Funkciógazdag falu	2	11,1	7	38,8	10	55,4
4. Funkcióhiányos falu	6	33,4	5	27,8	3	16,7
5. Funkciószegény falu	-	-	1	5,6	1	5,6
Összesen	18	100,0	18	100,0	18	100,0

3. MŰVI KÖRNYEZETI TÍPUSOK

ORSZÁG						
	1970		1980		1990	
	db	%	db	%	db	%
1. Fejlett városias	64	2,1	66	2,1	10	0,3
2. Fejlett falusias	732	23,8	729	23,7	891	29,0
3. Fejletlen városias	29	0,9	29	0,9	91	3,0
4. Fejletlen falusias	2245	73,2	2246	73,3	2078	67,7
Összesen	3070	100,0	3070	100,0	3070	100,0
JÁSZSÁG						
1. Fejlett városias	-	-	-	-	-	-
2. Fejlett falusias	2	11,1	4	22,2	6	33,3
3. Fejletlen városias	-	-	-	-	-	-
4. Fejletlen falusias	16	88,9	14	77,8	12	66,7
Összesen	18	100,0	18	100,0	18	100,0

A JÁSZSÁGI TELEPÜLÉSEK ÉLETÚTJA 1970-TŐL 1990-IG			
	1970	1980	1990
Típusok számai ²	1 2 3	1 2 3	1 2 3
<i>Relatív változatlan</i>			
Jászárokszállás	3 1 4	3 1 4	3 1 4
Jászfelsőszentgyörgy	3 4 4	3 4 4	3 4 4
<i>Egyértelműen fejlődő</i>			
Jászapáti	3 2 4	3 2 4	3 1 4
Jászdózsa	3 3 4	3 3 4	3 3 2
Jászágó	3 4 4	3 4 4	3 3 2
Jásztelek	3 4 4	3 4 4	3 4 2
Alattyán	3 4 4	3 4 4	3 3 4
<i>Funkciószegény, illetve hanyatló</i>			
Jászladány	3 2 4	3 2 4	3 3 4
Jászfényszaru	3 2 4	3 3 4	3 3 4
Jászivány	3 4 2	3 5 2	4 5 4
<i>Ellenmondásosan változó</i>			
Jászberény	3 1 4	2 1 4	3 1 4
Jáskisér	3 2 4	3 3 2	3 2 4
Jánoshida	3 2 4	3 3 4	3 3 2
Jászszentandrás	3 2 4	3 3 4	3 3 2
Jászfákóhalma	3 2 4	3 3 4	3 3 2
Jászsalsószentgyörgy	3 2 4	3 2 2	3 3 4
Jászboldogháza	3 3 4	3 3 2	3 3 4
Puszamonostor	3 4 2	3 4 4	3 3 4

2 A típuszámok: 1. Társadalmi típus; 2. Funkcionális típus; 3. Művi-környezeti típus